

הרב גבריאל קדוש

מקץ שבע שנים

בסופה של שנת השמיטה נפגשות שתי מצוות המהוות השלמה לכל דיני מצוות שנת השבע: השמטת כספים ומצוות הקהל. התורה נוקבת את זמנן של שתי מצוות אלו בנוסח "מקץ שבע שנים".

במצוות השמטת כספים אומרת התורה: ¹"מקץ שבע שנים תעשה שמיטה. וזה דבר השמיטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא יגש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמיטה לה".

במצוות הקהל אומרת התורה: ²וַיְצוּ מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר **מִקֵּץ שֶׁבַע שָׁנִים** בְּמַעַד שְׁנֵת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת בָּבוֹא כָל יִשְׂרָאֵל לִרְאוֹת אֶת פָּנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר תִּקְרָא אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם הַקְהֵל אֶת הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנְּשִׁים וְהַטָּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וְלְמַעַן יִלְמְדוּ וַיִּרְאוּ אֶת ה' אֱלֹהֶיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת.

נחלקו הדעות לגבי זמנן של מצוות השמטת הכספים ומצוות הקהל. ישנן דעות הסוברות ששתי המצוות הללו, זמנן בתחילתה של השנה השביעית, וישנן דעות הסוברות ששמטת כספים – זמנה בסוף השנה השביעית, ומצוות הקהל – לאחר השנה השביעית, בחג הסוכות של השנה השמינית.

מילת המפתח במחלוקת זו היא המילה "מקץ" המופיעה בציווי התורה במצוות הללו. תרגום אונקלוס פירש את המילה "מקץ" שנאמרה בהשמטת כספים: "מסוף שבע שנים תעבד שמטתא". וכן כתב הרמב"ן: "ועל דרך הפשט ייראה לי כי לשון הכתוב כפשוטו הוא ברור ומתוקן, כי קץ הוא סוף, וכן תרגומו". פירוש מעין זה פירש רש"י על זמנה של מצוות הקהל: "מקץ שבע שנים – בשנה ראשונה של שמיטה, שהיא השנה השמינית".

1. דברים טו א-ב.

2. דברים לא י.

לעומתם, פירש האבן עזרא: "מקץ שבע שנים – תחילת השנה"³.

אין להתעלם מהקושי שבפרשנות המילה "מקץ" כסוף, שהרי הציווי נראה כמתייחס לשנת השמיטה עצמה, ולא לציווי על שמיטת כספים שבסופה, כפי שמדגיש הפסוק "תַעֲשֶׂה שְׁמִטָּה. וְזֶה דְבַר הַשְּׁמִטָּה שְׁמוֹטִי". יותר קשה הדבר בנוגע למצוות הקהל – כיצד מכנה הפסוק את חג הסוכות של השנה השמינית "בְּמַעַד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה"?

הפרשנים הרגישו בקושי זה ונאלצו לדחוק את פירושיהם. הרמב"ן פירש שהפסוק הראשון בפרשה של שמיטת כספים, "מִקֵּץ שְׁבַע שָׁנִים תַעֲשֶׂה שְׁמִטָּה", מדבר על שמיטת קרקעות, ורק הפסוק השני "וְזֶה דְבַר הַשְּׁמִטָּה שְׁמוֹטִי וכו'" מתייחס לשמיטת כספים. זו לשונו:

הנכון בעיניי, שיזהיר על שנת השבע עצמה שנעשה אותה שמיטה בחריש ובקציר, כמו שאמר "והשביעית תשמטנה ונטשתה"⁴, וזה טעם "תעשה שמיטה" שתשבות, כדרך לעשות את יום השבת וקיצר באיסור הזריעה והזמירה שכבר הזכירם בביאור⁵, אבל הוסיף לבאר כי היא שמיטה לה' גם בהשמת כספים, וזה טעם "כי קרא שמיטה לה'", שהיא שבת לה' וכל המעשים ישבותו.

רש"י בפירושו על מצוות הקהל נדחק לפרש את הקושי בציון מועד שנת השמיטה בשנה השמינית, ואומר: "ולמה קורא אותה שנת השמיטה שעדיין שביעית נוהגת בה בקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית".

אין להתעלם מהקושי המופיע גם בפירושו של האבן עזרא שהסביר את המילה "מקץ" כהתחלה. האבן עזרא פירש שזמנן של מצוות השמטת הכספים ומצוות הקהל הוא בתחילת שנת השבע, אך זאת בניגוד למאמרי חז"ל מפורשים הקובעים ששביעית משמטת בסופה⁶.

נראה שהתורה בחרה להשתמש בלשון "מקץ" במצוות שמיטת כספים וכן במצוות הקהל מפני המשמעות הכפולה שיש במילה זו, לא רק מהבחינה

3. דברים טו א; דברים לא י; וכן כתב בפירושו הארוך שמות כ ח.

4. שמות כג, יא.

5. בפרשת השמיטה – ויקרא כה ד.

6. עיינו עוד בפירוש האבן עזרא מגילת אסתר ב יב, וכן בתהילים קיט צו, שפירש "מקץ" מלשון ראש והתחלה.

הפרשנית שלה, אלא ובמיוחד מבחינת מהותן של מצוות השמטת הכספים ומצוות ההקהל. יש כאן כפילות של "אחת דבר ה', שתיים זו שמעתי".⁷

עניינן של מצוות השמטת הכספים ומצוות הקהל הוא להיות "מהדורה נוספת" של עקרונותיה של מצוות השמטת הקרקעות. יש בהן חזרה על כל ערכיה של מצוות השמיטה באופן כללי ופרטי. העיקרון של מצוות האמונה בה' והידיעה ש"לי כל הארץ" במובן הרחב, הכולל את כל רכושו וכספו של האדם מישראל, בא לידי ביטוי במצוות השמטת הקרקע והשמטת כספים. 'אני אמרתי תהיו זורעים שש, ומשמטים לי אחת, בשביל שתדעו שהארץ שלי היא".⁸

עקרונות השמיטה נועדו להרגיל את האדם למידות טובות, אמונה, ביטחון בה', מידת הוותרנות ועוד, מקבילים גם הם למצוות הללו:

ועוד יש תועלת בדבר לקנות בזה מידת הוותרנות... ועוד שיוסיף האדם ביטחון בה' יתברך... כי לא לעולם יהיו טרודים בעבודת האדמה לצורך החומר, רק שנה אחת יהיה חופשי לנפשו, וכאשר יפרוק עול עבודה, יעסוק בתורה וחכמה.⁹

השמטת הכספים חוזרת ומעלה על נס את ערכי שמיטת הקרקעות בנוגע למקומו של החומר בעולמנו כאמצעי לעבודת ה' וכאפשרות להיטיב עם הזולת. כדברי הרמב"ם על מצוות השמטת כספים: "לחמלה על בני אדם והרחבה לבני אדם כולם".¹⁰ גם בדברי ספר החינוך מצאנו את עניין חזרת הערכים הללו:¹¹

ושמיטת כספים גם כן אחר אותו הטעם נמשך, ללמד נפשנו במידות המעולות מידת הנדיבות ועין טוב, ונקבע בלבבנו הביטחון הגדול בשם ברוך הוא, ואז תוכשר נפשנו לקבל טוב מאת אדון הכול כלול הברכה והרחמים. וגם נמצא מזה גדר חזק ומחיצה של ברזל להתרחק מאוד מן הגזל ומן החמדה בכל אשר לרענו.

כך אף בדברי הרב קוק זצ"ל:¹²

שנת שקט ושלווה, באין נוגש ורודה, "לא יגוש את רעהו ואת אחיו כי

7. תהילים סב יב.

8. תורת כהנים, בחוקותי פ"ב.

9. ספר החינוך, מצווה פד.

10. מורה נבוכים ח"ג פל"ט.

11. ספר החינוך, מצווה תעז.

12. "שבת הארץ", הקדמה עמ' 64-65.

קרא שמיטה לה",¹³ שנת שוויון ומרגוע... אין רכוש פרטי מסוים ולא זכות קפדנית... אין חילול קודש של קפדנות רכוש פרטי... רוח קדושה ואצילות שפוך על פני כול, שנת שבתון יהיה לארץ, שבת לה!"

החזרה על ערכי שמיטת קרקעות אינה מתבטאת רק בשמיטת כספים אלא גם במצוות הקהל של סוף שנת השמיטה, המתקיימת בחג הסוכות של השנה השמינית. במצווה זו חוזרים עקרונות השוויון וההתקהלות לעבודת ה', כדברי ה"כלי יקר":¹³

כי שנת השמיטה גורם גם כן ההקהל והשלום על ידי שלא יזרע ולא יצמיח בו, ואכלו אביוני עמו, כי אינו רשאי להחזיק בתבואת שנת השבע כבעל הבית, וזה בלי ספק סיבת השלום, כי כל דברי ריבות נמשכן ממידת שלי-שלי, זה אומר כולה שלי. וכל זה אינו כל כך בשנה השביעית.

עניין החזרה על עקרונות השמיטה במצוות ההקהל מובא גם בדברי ה"משך חכמה":¹⁴

כי בשנת השמיטה היו פנויים מן טרדת המלאכה בשדה, [ו]כן מן טרדת המסחר שנשמט כל משה ידו, והיו פנויים לעבודת השם יתברך כל העם כקטן כגדול, והיו דברי תורה הנשמעים להן נכנסין לאזנם בעומק ההבנה, ועוד כי כל התורה היא ניסיונות להבדיל מן החמדה והתאוה והקנאה אשר החומר יכביד על הנפש, ולכן אחרי שחרישה וקצירה נאסר להן שנה תמימה, הלא בכליון עיניים יביטו על זמן ההיתר לצאת איש איש אל כרמו ואל שדהו, אז מצווה להם להיקהל ולשמע דבר ד' בירושלים בעזרה, למען ידעון דרך ד' בעשותם מלאכת שדה וכרם ובהיטבעם במצולות החמדות החומריות, להמתין עוד מעט לשמוע דבר ד'.

גם ה"שם משמואל" מסביר את זמן מצוות ההקהל כהמשך ישיר למצוות שמיטת הקרקעות:¹⁵

לכאורה היה נכון יותר ההקהל בתחילת שנת השמיטה, שיהיה להם פנאי כל השנה ללמוד וכו', אלא שלזה צריכין מקודם הכנה רבה להכין מקום בלבם לקבל הדברים, ולזה הייתה הקריאה לאחר שנת

13. דברים לא יא.

14. דברים לא י.

15. דברים פרשת וילך תרמ"ב.

השמיטה, כי עניין השמיטה פרשו המפרשים שיהיו פנויים ממלאכתם ומעבודת האדמה להסתכל בתוך עצמם, וזאת הייתה להם הכנה שייכנסו ויפעלו הדברים בעומק לבם.

נמצאנו למדים שהתורה כיוונה את מצוות שמיטת כספים ומצוות הקהל לסופה של שנת השמיטה, כדי שלא יבוא האדם לטעות ולחשוב שקיימו את מצוות השמיטת הקרקע בשביעית, וכעת אפשר לחזור לשגרת החיים החומריים. במצוות אלו מצווה אותנו התורה על שש השנים הבאות. גם בשנים אלו יש חשיבות גדולה להידבק בערכיה של מצוות השמיטה, גם ללא קשר לקרקע: כמו לימוד התורה, אמונה וביטחון בה', צדק וחסד עם הזולת. מעניין מאוד להשוות את הפרשיות העוסקות במצוות השמיטת הקרקע והשמיטת הכספים. למרות השוני הגדול בין המצוות, יש מילים זהות בשתי הפרשיות – כדוגמת "שמיטה לה'", "לא יהיה בך אביון", "בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלוקיך", ועוד.

לא לחינם הדגישה התורה במצוות אלו את המילה "מקץ", שיש בה משמעות כפולה של התחלה וסוף. יש כאן התחלה שמתחילה בשנת השבע, אך היא חייבת להמשיך לשש השנים הבאות. לכן נכון ומדויק לקרוא לסופה של שנת השבע וגם לתחילתה של השנה השמינית כמועד שנת השמיטה, כי באמת כל שש השנים הן המשך של שנת השמיטה.

**בשמירת שתי שבתות -
השבת והשביעית - מיד נגאלים**
(שבת קיח ע"ב, רד"ק ישעיהו נו ד)

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: אלמלי משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן - מיד נגאלים, שנאמר כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וכתוב בתריה והביאותים אל הר קדשי וגו'.

"אשר ישמרו את שבתותי" - פירש אדוני אבי ז"ל שבת בראשית ושבת הארץ כי גם בעוון שימטת הארץ גלו כמו שכתוב בברית ואף על פי שהיה הכל נכלל בכלל.